

محمد اکرم رخشانی

پی ایچ ڈی اسکالر، شعبہ براہوئی، جامعہ بلوچستان کوئٹہ

ڈاکٹر لیاقت علی

ایسوسی ایٹ پروفیسر، شعبہ براہوئی، جامعہ بلوچستان، کوئٹہ

براہوئی فکشن (ناول) اٹ فکری سرحال آتا جاچ

Muhammad Akram Rakhshani*

Ph.D Scholar, department of Brahui, University of Balochistan
Quetta.

Dr. Liaquat Ali

Associate Professor, department of Brahui, University of Balochistan
Quetta.

*Corresponding Author: hakramrakhshani1976@gmail.com

Exploration of Intellectual Themes in Brahui Fictional Narratives (Novels)

The emergence of Brahui fiction in the form of novels marks a significant milestone in the literary history of the Brahui language, with its genesis dating back to 1989. Over the past few decades, approximately two dozen novels have been published, representing a rich tapestry of intellectual and cultural discourses. This study critically explores the intellectual themes embedded in Brahui fictional narratives, with a particular focus on the portrayal of women's issues and perspectives. A predominant characteristic of Brahui novels is their engagement with the multifaceted experiences of women, reflecting broader societal, cultural, and psychological dimensions. Themes such as gender roles, women's empowerment, social justice, and the challenges of traditional norms frequently resonate throughout these narratives, providing a nuanced lens into the lived realities of women in Brahui society. By employing literary analysis and thematic categorization, this paper aims to illuminate the intellectual depth and cultural significance of these works. This exploration not only sheds light on the thematic richness of Brahui

novels but also underscores their role as a medium for intellectual dialogue and social transformation.

Key Words: *Brahui fiction, novel, women's issues, themes, cultural, dimensions.*

لس وژاٹ براہوئی ناول نا اُست پسند آ سرحال، روایتی دود آتے ٹی بیرہ نیارٹی مسنے، ہرا وخت آ براہوئی ٹی ناول نگاری دریہو (1989) تو ۱۹۹۶ ء ٹی نصیر عاقل نا ناول " گودی مسن تا " پاننگ نا مقصد دادے کہ براہوئی ناول نا ہرا وخت بناء مریک تو شش سال نا گونڈانگا گیری اٹ تین کن نیارٹی نا سرحال ء گچین و جوان سرپند مریک - اوکان پد انت اس کہ ناول تخلیق مسنے او نیمہ غان زیات نیارٹی نا دامون ایمون ان پیری کرینے۔ ہرا وخت آ براہوئی ناول نگار اک نیارٹی سرحال آ تینا قلم ء چست کرینو تو اوفتا سرحال آتے ٹی ہم بہاز بھلو حد اسکان اسٹی نا دروشم نظر بریک۔ ناول آتے ٹی نیارٹی نا کژدار لمہ و زانیفہ نا مرے یا کہ محبوبہ اسے نا ہراست نا راجی ویل اک ہم اسٹی نا گواچی خننگرہ۔ اگہ نیارٹی نا کژدار لمہ اسے نا دروشم اٹ ساڑی ء تو اونا خواری و بزگی، خواری کشی آن بیدس غریبی مسنے۔ اگہ مسٹر اسے نا دروشم اٹ کردار نگاری مسنے تو رسم و دواتا گواچی مرسہ خوک مسنے یا خون اسے ٹی خون بہا تننگانے۔ اگر ماہ گل نا دروشم اٹ کژدار مسنے تو او سیاہ کاری نا گواچی مسنے۔ یا نیارٹی راجی ویل آتا گواچی مرسا جمار تے خوار زار مسنے۔ بڑزکو سرحال آتیاں بیدس گیشتر سرحال آتا دروشمک بیرہ اندا وژ ڈول تخلیق مسنو۔

ہمو براہوئی ناول آ تا رد و بند دا وڑٹی ء کہ اوفتا سرحال اک نیارٹی مسنو یا ہمو ناول اک ہرا فتا پنک نیارٹی پن اٹ ساڑی اریر ہرافتا پنک دا وڑ ء۔

- 1- گودی مسن تا (۱۹۹۶ء) نصیر عاقل
- 2- ماہ گل (۱۹۹۷ء) غلام دستگیر صابر
- 3- جیجا نا جولی (۲۰۰۰ء) شاہین بارانزئی
- 4- شتکو (۲۰۰۱ء) شہزاد غنی
- 5- مرک آن پد (۲۰۰۳ء) ملک اکرم مینگل
- 6- نازل (۲۰۰۹ء) نادر شاہوانی
- 7- لائخ آ گودی (ناولٹ) (۲۰۱۱ء) محمد صدیق لانگو
- 8- کنا لمہ (۲۰۱۴ء) نادر شاہوانی
- 9- سوز ہائل (۲۰۱۹ء) رحیم زام
- 10- مہر ایسر مفک (ناولٹ) (۲۰۱۹ء) یارجان زیب
- 11- مہر النساء (۲۰۲۰ء) شاہین بارانزئی
- 12- چراغ نا روشنائی (۲۰۲۰ء) ڈاکٹر عنبرین مینگل

بڑزکو شینک مروکا ناول آتا بھلا کڑدار نیازی مسنے۔ دا بابت اٹ سوال دا ودی مریک کہ او ہرا سوب آکو کہ براہوئی ناول نگار آک گیشتر تینا ناول نا سرحال آتے نیازی باہوٹ کرینو۔ یقین اٹ براہوئی ناول نگار ہرا چاگڑد اٹ تول بش کرینے۔ یا واقعہ اس تینا چاگڑد اٹ خانے یا بنگنے او ہمو واقعہ ء بیانہ وڑاٹ قلم نا باہوٹ کرینے۔ ہرا وخت ناول نگار آک تینا سرحال ء نیازی کرینو۔ اوفتے مذہبی و قبائلی نظام ناچاگرد اٹی پابند کرسہ اوفتے تعلیم و ایلو راجی پڑا مظلوم نشان تنگانے یا نیازی تو گنڈوک لمہ، مسڑ زائیفہ نا دروشم اٹ راجی و عشقیہ واقعہ غاتے ناول نا زیب و زینت کرینو وخت اس کہ نن شاہین بارانزئی نا تخلیق کروکا ناول " جيجاناجولی " (۲۰۰۰ء) نا جاچ ء ہلینہ تو اونا بنجائی نیازی یعنی خیال لمہ نا دامون ایمون پیری کیک۔ دا بیت ء منوئی تمک کہ نن راج اسے قبائلی ء نظام اسے وڑاٹ تول بش کیک، دا تول بش ٹی نیازی تے تون اوار اوار نرینہ غاتا ہم چندی ویل آک ساڑی ء، لیکن براہوئی ناول نگار آک خاص وڑاٹ نیازی سرحال تو گیشتر آست خواہی براہوئی ناول نگار آتا نفسیات و یکسوئی (اسٹی) ء یا روایتی سوچ ء پیدوار کیک۔ اندا روایتی سوچ نا رداٹ جيجا نا جولی ٹی سوسن براہوئی تینا خیال آتا درشانی ء کیک :-

"شاہین بارانزئی رسم پرست آتا راج ٹی نیازی کردار نا زریعہ اٹ ہمو کاریم ء کرفینے نشان تسونے ہرا کہ داسکان براہوئی راج ٹی نیازی تے نصیب اف"

(برانزئی-2000-5)

نیازی نا پن اٹ ہرا تم آن ایلو براہوئی ناول نگار آریل نا جاچ ء ہلینہ تو دا ردسہ ننے بہاز ترندی اٹ مون مستی ہم سفر کرسہ نظر بریک ہرا نا اسہ کڑی اس ناول ماہ گل ہم ارے۔ "ماہ گل" اسہ تاریخی ء واقعہ اسے، ہرادے داکان مُست مثنوی نا دروشم اٹ بھلو نا زبان آن بنگن۔ دا رومانوی آ ناول ہرا کہ اونا بنیادی آ تخلیق ء او اینو ودم دو سدسال مُست منظوم دروشم اٹ تخلیق کننگا سس۔ بیرہ او دے فن نا چاشی اوار کرسہ ناول نا دروشم تنگانے۔ ڈاکٹر عبدلرزاق صابر دا بابت اٹ ماہ گل ناول آ تینا خیال آتا درشانی ء کیک:-

"شیرجان و ماہ گل نا قصہ براہوئی نا گچینا رومانوی آ داستان خیال کننگا، مثنوی ماہ گل براہوئی نا اسہ شہکار ء رومانوی ء داستان اسے"

(صابر-1997-7)

دا ناول اسہ تاریخی ء ناول اس تو ضرور ارے ولے دا ناول نا مرکزی خیال (ہرا کہ نیازی تو گنڈوکے) داکان مُست ہم براہوئی شاعری نا دروشم اٹ نن تو ساڑی س پاننگ نا مطلب اسل دا اف کہ تاریخی ء رومانوی داستان ناول نا دروشم تخلیق مف۔ بیت دادے کہ ماہ گل نا داستان اگر کہ رومانوی ء واہم روایتی و قبائلی نظام نا وڑاٹ سیاہ کاری قصہ ء رد کننگ کپنہ۔

برابوئی ناول اٹ دا روایت اک نئے بیرہ نئے تاریخی ناول ماہ گل اٹ نظر بریرہ بلکہ دا جدید دور ٹی ہم برابوئی ناول نیازی نا سرحال تون روایتی انداز فکر درشان ء۔ دا وڑانگا فکر آتے ایلو ناول نگار آتیان بار ڈاکٹر نصیر عاقل ہم تینا ناول " گودی مسن تا" (۱۹۹۶ء) ٹی ہم تینا بنجائی خیال سرپند مسنے حالانکہ ڈاکٹر نصیر عاقل ن نئے بیرہ تینا پیشہ نا رداٹ اسے لائخ ء ڈاکٹر اس ٹس بلکہ اوفک ناول نگار اسے آن بیدس افسانہ نگار و شاعر اس ہم ٹس۔ وایم داکان باوجود اونا انداز فکر روایت نا چاگڑڈ اٹی پاش و گیشتر نظر بریک۔ ہرا تم نن اونا تخلیق کروکا ناول " گودی مسن تا" چاچ ء ہلینہ تو نیازی سرحال تون اوار روایتی سوچ نا گڑگیس اٹ خننگک۔ ڈاکٹر نصیر عاقل نا اندا روایتی پام نا بارواٹ پروفیسر عبدالحمید شاہوانی تینا پٹ و پولی کتاب " جدید برابوئی نثری ادب" (۱۹۹۶ء) ٹی نوشتہ کیک:-

"ڈاکٹر نصیر عاقل نا ناول گودی مسن تا معاشرہ نا بہلا بشخ نیازی نا زند و بود اوفتا زند بود ٹی بروکا غیر مساوانہ سلوک، معاشرتی بدحالی بہاز باریک بینی اٹ بیان کیک، معاشرہ نا رسم و رواج آتا مطابق نیازی تے زند گدیفنگ کن دا ناول ٹی تینا موضوع (خیال) جوڑ کرینے (شاہوانی-1996-137) برابوئی راجی روایت آتے ٹی ہر روایت آ سختی اٹ عمل کننگانے، ولے نیازی نا معاملہ ٹی بہاز سخت ء روایت ساڑی ء، انداخاطران راجی رسم دوداتا چاگرد اٹ نیازی ء بہلو شان و شرف اس تننگانے۔ اگر نیازی نا شرف ء بے با لنگا یا اودے شرف تننگتو اسے بہاز بہلو راجی ء میار اس گونفینگ۔ لیکن رسم و رواج آتا آدینک اٹ نیازی قبائلی جنگ آتے ٹی امن ایمنی نا ٹیمبو تصور کننگانے۔ قبائلی جنگ نا وختا جنگ آتے امن نا کلہو ہم تیسونے۔ لیکن نیازی تو روایت آتا وڑاٹ نرینہ راج تینا ظلم و تادی تے ہم برجا تخانے۔

"اندن نیازی نا بابت اٹ خوار، غریبی، ڈکھ آتا گواچی نیازی ء شیرزال پاننگانے، اونا صفت ء کننگانے کہ او ہر ظلم ء سگک ولے آف کیک۔ او ہمت نا گودی، بہاوی ء مسڑھ اسے۔ یعنی اوٹی بغاوت اف انتھے کہ بغاوت ننا دودو روایت نا خلاف ء۔ ولے ارٹمیکو پارہ غا ہندانوشٹوک آک دودورواج آتا خلاف نظر بریرہ۔ ولے اوتا کردار اک دودوربیدہ غاتا پابند ء۔ نیازی کہنگٹی ء ولے او راضی ء۔ ہر وخت خڑینک خلیک اونا رضا اٹ انگ برام مفک، او دے پیر ء سیتون تفنگک ولے ولدا ام او شکر کشک " (بلوچ-2015-17)

"خون بہا" (۲۰۱۵ء) ناول نا مطالعہ غان ہم دا حقیقت درشان مریک کہ نوشتوک برابوئی ناول نا ہمو وخت نا روایت ء زندہ تخسہ نیازی نا سرحال تون اوار ہمو میر سڑدار و قبائلی سسٹم نا روایتی دود ربیدہ غاتے مونا ایسنے۔ ۲۰۱۵ء نا دا دور ٹی ہم نناراج روایتی رسم دود آتا زمزیر اٹ اختہ ء ہراڑان خاص وڑاٹ نیازی بہاز متاثر نظر بریک۔ ولے دا ہم حقیقت ارے کہ ہرا روایت

آک براہوئی ناول نا لس سرحال آکو او روایت آک اینو پگہ نا دور اٹی خاص وڑاٹ شاری زنداٹ ختم مرسہ مننگ ء۔ البتہ خلقی زنداٹ وڑ نا وڑ اسے اٹ ساڑی ضرور اریر۔ لیکن وا ہم براہوئی زبان نا ناول نگار آک ہم وخت نا روایت آتے تینا ناول نا سرحال جوڑ کنگ ٹی ء۔ دا اسہ سبب اس دا ہم مننگ کہ ننا گیشتر ناول نگار آتا تعلق داری خلق آتیاں مسنے ، اوفک تینا ہم محدود آ جاگرد اٹ انت اس کہ خانو ہم روایتی رسمی قصہ غاتے نوشت کرسہ افسانہ نا دروشم ترسہ کرینو۔ ایلو شونرداری نا دنیا غان بے چکار جدت نا بارواٹ سوچنگ ہم کنتو۔ ایلو وجہ دا ہم مننگ کیک کہ براہوئی ہر ناول نگار اسہ ایلو نا رنگ دوئی کرسہ اسہ ایلو نا رنگ اٹ اوار مسنے۔

براہوئی ناول ٹی اگر کہ نیاڑی سرحال نا گیشتری ء تو دا گیشتری ٹی خاص وڑاٹ نیاڑی تا بے تعلیمی یافتا دا قبائلی و راجی نظام اٹ بزگی ، خواری و رسم دود آتا رداٹ ہر ویل آکو اوفتا پیدواری ء کنگانے۔ براہوئی ناول نگار دا سرپند مریک کہ زال بول نا خواندہ مننگ اسہ تیبوی ء راج اسے شوندی تننگ نا سبب مریک۔ لیکن دا شونرداری ٹی ہرا ننا قبائلی آ نظام اسہ بہاز بھلو اڑنگ اسے۔ اندا اڑنگ نا سبب آن ننا راجی ویل آک ایسری نا کنڈا جوانی اٹ گام گیچ کنگ کپسہ۔ براہوئی ناول نگارک نیاڑی تا شونرداری نا مون اٹ ہم روایتی آ دود آتے ڈو دار اڈ تسونو۔

نیاڑی نا حوالہ اٹ نن تون رومائک ء ناول بہاز کم نظر بریک ، بیرہ شہزاد غنی نا شتکو، غلام دستگیر نا ماہ گل ، یار جان زیب نا ناولٹ مہر ایسر مفک نا پن اٹ موجود ء۔ دافتا کمبوتی نا گل آن بہلا سبب دا مروکہ ننا راج نا ہرا آئین و منشور ء او نیاڑی نا حوالہ اٹ بہاز سخت ء۔ و اوڑان راج نا ہر اسہ باتی عمل کروئی ء اگر عمل متو تو روایت آتا وڑاٹ او جرم نا شق ہم قبائلی و راجی نظام اٹ ساڑی ء۔ اندا سبب آن رومانٹک ناول آتا کمی محسوس مریک۔

قبائلی نظام نا ادینک اٹ راج نا ڈکھ و ویل آک

ناول آتا پٹ و پول آن دا حقیقت مونا بریک کہ براہوئی زبان نا بنائی ناول نگار آک قبائلی نظام ء راج نا شونرداری کن جوان سرپند متنو، بلکہ راج نا ہرا بیوسی و خواریکو او ہم خواری تے قبائلی نظام نا پیداوار پاریسہ کرینو۔ لیکن دا نظام ء شیف خلنگ تون اوار اوار قبائلی نظام نا کالخواہک(میر، سردار، نواب و ٹکری) تا ناروا رویہ غاتے ہم درشان کرینو۔

براہوئی ناول نگار آک اخس کہ تینا قلم ء چست کرینو ہموخس سردار و نواب آتا ظلم و زوراکی تے درشان کرینو۔ دا ناول نگار آتے ٹی گل بنگلڑی ہمہ اولیکو ناول نگار ء کہ او تینا ناول آتے ٹی قبائلی نظام نا ادینک اٹ راج نا ڈکھ و ویل آتے درشان کرینے۔

"برابوئی ناول نگاری ٹی اسہ پارہ غان خلق آتے ٹی میر و معتبر آتا ظلم و زوراکی درشان کنگانے تو ایلو کنگان پهلوالی آ زند بلغڑ ملخڑ نا جھیرہ غاتیان بیدس خلق و شار آتا زند ہم بیان کنگانے"
(ضیاء، ۲۰۰۷ء، ۲۷)

برابوئی ناول ہمیشہ غان قبائلی زند بود و قبائلی اقدار آتے تینا سرحال جوڑ کرینے۔ داکان بیدس بنائی ناول نگار آک تینا قبائلی روایت و رسم رواج آتا منفی دروشم ء مونا ایسنو وخت اس کہ نن نورخان نواب نا ناول "گوکرت" (۲۰۲۰ء) نا قبائلی روایت آتا آدینک اٹ ہرنہ تو اوٹی ننے قبائلی روایت آتا گچین ء دروشم اس نظر بریک ناول نگار دا بیت ء درشان کرینے کہ دا ننا قبائلی روایت آکو کہ نن تینا ڈیہہ و ڈغار تینا ننگ و ناموس نا رک و چیٹ ء کنگ کینہ و تینا ڈغار نا حفاظت کن مدام عملی جہد آ یقین تخنہ۔

برابوئی ناول اٹ نا تاریخ ٹی گوکرت ہمو ناول ء کہ قبائلی روایت آتا اسہ گچین ء دروشم اس مونا ایسنے۔ ہاں!۔! دا حقیقت پٹ و پول آن ثابت مریک کہ برابوئی ناول ٹی روایت آتا مثبت پھلو نا درشانی نا رفتار زور مسنے کہ او بہاز بلو گیر اسکان تینا روایتی آ سرحال آ پیشن مننگ کتنے۔ لیکن وخت تون اوار اوار بہاز بھلو وخت اسے آن پد جدت تو درستی راستی مس۔
مذہبی رجحان و اوفنا گرج:-

برابوئی راج اگر کہ اسہ قبائلی ء راج اسے تعلق دار مسنے یا ارے لیکن او اسہ مذہبی ء راج اس مسونے۔ ہرا ٹی مذہبی سخت و عقیدہ غاتون اوار برابوئی راج نا شرک پال و آزموندہ غاک ہم ساڑی مسنو یا اریر۔ ہراتم آ دا بابت اٹ نن برابوئی ناول اٹ مذہبی رجحان آتا جاچ ء ہلینہ تو داڑے ننے مذہبی رجحان نا ارا وڑ و ڈول ڈو بریرہ ، اسہ ہمو مذہبی رجحان ہرا کہ ننا روایت آتے تون اول سر اسے آن گنڈوک ء ، ایلو ہمو مذہبی رجحان کہ اوٹی جدت برسہ کرینے ، مذہبی رجحان اٹ جدت دا خاطران آن اوار تمانے کہ اوٹی سیاست و سیاسی و مذہبی جماعت آک تینا تینا فکر و پام یا سوچ و نظریہ نا بنیات آ شدت پسندی نا جہد ٹی اختہ نظر بریرہ ہرا کہ ننے بیرہ ڈاکٹر نصیر عاقل و نادر شاہوانی نا ناول آتے ٹی گیشتر نظر بریرہ۔ ہرا حد اسکان روایتی او مذہبی رجحان آتا تعلق داری ء اوفتے ٹی ننے روایتی و مذہبی برابوئی زبان ناول نگار نادر شاہوانی نا ناول "چرخ فلک" (۲۰۱۱ء) مرے یا معجزہ (۲۰۱۳ء) پنی آ ناول۔ دا ناول آتا خواننگ آن ننے گام گام آ مذہبی و روایتی آ فکر و رجحان آک پاش نظر بریرہ۔ وخت اس کہ نن ڈاکٹر نصیر عاقل نا ناول "آزادی نا کسر" (۱۹۹۵ء) ایلو "گودی مسن تا" (۱۹۹۶ء) نا مطالعہ ء کینہ تو اوٹی مذہبی شدت پسندی نا ردک بیخی زیات نظر بریک۔

نادر شاہوانی نا ناول آتے خوننگ آن دا اندازہ مریک کہ او تینا نہ بیرہ راجی روایت آتون گنڈوکے بلکہ مذہبی رجحان ۽ ہم تینا روایت آتے تون سوگوی اٹ گنڈانے، یعنی ہمو خواری کش زند بود، غریبی و بزغری، خلقی آ ماحول، کچھی و بہاگ ناڑی نا اہڑی لک آتا منظر کشی تون اوار مذہبی سخت و شرک پال اک ساڑی ۽، لیکن سائنسی نکتہ نظر ۽ اسے کنڈا تخسہ تینا شرک پال آتے اسے معجزہ اڈ ترسہ اوفتے درشان کننگ نا گچین ۽ کوشست اس مونا ایسٹے۔ اوناتینا معجزہ پنی آ ناول اٹ تینا مذہبی فکر ۽ شرک پال تون اوار جاگہ ایتک :-

"اللہ پاک انسان آتا عبرت و کسر شونی و سوچ و فکر کن وخت وخت تینا نشانی تے بندغاتے نشان ایتک۔ اندن ماہ گیر ہم اللہ پاک نا نشانی تے آن اسے نشانی اسے، سائنس انت اس کہ پائے او جتا ۽ بیت اسے" (شاہواڑی۔ 2013-14)

نادر شاہوانی اسے نیمہ غا مذہبی حوالہ اٹ تینا روایتی آ شرک پال آتا ہم زکر ۽ کرسہ تینا خوانوکائے معلوم دار ہم ایتک و ایلو کنڈا دین اسلام نا گچین آ جنگی کارنامہ غاتے ہم تینا ناول نا بشخ جوڑ کیک۔ حالانکہ روایتی شرک و پال و مذہبی حقیقت آتے ٹی زمین و آسمان فرق ساڑی ۽۔ نادر شاہوانی ناول ٹی بچار پنی آ کردار ۽ لمہ باوہ تو خوانفنگ تو اوار دینی تعلیم نا بیت ۽ کرسہ دین اسلام نا تالانی ٹی حضور پاک ﷺ نا بے مٹ آ قربانی و معجزہ غاتے ہم بیان کیک:-

"بچار لمہ باوہ نا دعا تا سیخا ٹی خواننگ تون اوار اوار دینی تعلیم نا پارہ غا ہم جوان خیال دار تے ٹس، انبیاء کرام آتا قصہ اسلام مسلمان آتا شروع دے تا سختی و سوری آ نبی پاک ﷺ نا اسلام نا روشنائی ۽ عرب و کافر آتا مون آ پیش کننگ اٹی خواجہ مبارک ﷺ ۽ رسینگوکا تکلیف آتا بیان آتے خواناکہ" (شاہواڑی، ۲۰۱۳ء، ۶۴)

اندا اسے ہی ناول اٹ ننے شرک و پال نا ہم رجحان اک نظر بریرہ و اسلامی تعلیم نا بیت اک ہم ساڑی ۽، دا ہڑتوما فکر رجحان اک ناول نگار نا فکر و نظریہ غا سوال ہرفنگ اٹ سرسوب ۽ معجزہ ناول اٹ فیض محمد پنی آ کڑدار تینا مار بچار و بشام تون سیبی نا میلہ (جلسہ) غا کارہ۔ جلسہ ٹی چُناک وڑ وڑ نا جلونٹ و گوازی نا گڑا تے خنرہ، اندا رش کش ٹی بشام گم مریک۔ بچار تیل تمنگ آن پد پین کس مسلمان اسے ڈو تمک۔ اوڑتون چُنک بہلن مریک۔ ورنا مریک تو اسے وخت اس حج بیت اللہ نا زیارت آ کاہک، قدرت خدا نا حج بیت اللہ ٹی تینا لمہ ۽ چہرہ غا درست کیک او اسے اوار ولدا تینا لمہ تون اوار

مریک۔ نادر شاہوانی حج نا واقعہ غاتے اسہ سفر نامہ اسے آن بار بیان کرسہ بیت اللہ نا تاریخی مقام آتا زکر ء کیک۔

"ولدا گاڈی ٹی سوار مرسہ بھلا صفا انگا سڑک آتیاں مرسہ غا ثور ء سر مسر ، داڑے حاجی احمد خان پارے ہمے مَش نا شیف ٹی بندغ آتا ٹول اس کننگک ، ہمو غار ثور ئے۔ ، دا ہمو غارے کہ حضور پاک ﷺ مدینہ شریف آ بجزت نا وخت آ ، اندا غار ٹی منہ دئے اڈ کرے ، خواجہ ﷺ تون اوار حضرت ابوبکر ہم تڈ ئس ، ہمو خاطرآن حضرت ابوبکر صدیق ء یار غار نا لقب رسینگا ، کتاب آتے ٹی بریک کہ کافرآک بدانگا نیت اٹ حضور پاک ﷺ نا ارا ء پلوپڑ کریر ۔ واہم حضور پاک ﷺ حضرت علی کرم اللہ وجہہ ء تینا جاگہ غا خاچفے"

(شاہواڑی، ۲۰۱۳ء، ۶۲)

نادر شاہوانی نا ہرا تم کہ نن ایلو ناول " چرخ فلک " (۲۰۱۱ء) نا چاچ ء ہلینہ تو ننے اوٹی ہم مذہبی رجحان آتا اسہ چرجوئی اس نظر بریک۔ نن دا پاننگ کینہ کہ نادر شاہوانی اسہ مذہبی ء خاہوت اسے نا تعلق دار ء کہ اونا ہر ناول اٹ مذہبی رجحان آک خوانوکائے گیشتر کچ اٹ نظر بریرہ۔ چرخ فلک ء وخت اس مطالعہ کینہ تو اوٹی ہم ننے مذہبی رجحان آتا اسے چرجوئی اس نظر بریک۔ لیکن ڈاکٹر نصیر عاقل نا مذہبی حوالہ اٹ ہرا نکتہ نظر ء او نادر شاہوانی آستا نظر بریک ، ڈاکٹر نصیر عاقل نا ہرا مذہبی جوزہ غا کو اوفک ننے اسہ سیاسی ء نظریہ اسے تون نئے بیرہ بھاز سوگوی اٹ گنڈوک نظر بریرہ، بلکہ او قوم پرست آتے ہم تینا تنقید نا نشانہ جوڑ کیک۔

"ڈاکٹر نصیر اقل اسے نظریاتی ء ادیب اسے ، اگہ دا پاننگ مرے کہ او اسہ قدامت پرست تنگ نظر ء ناول نگار اسے تو غلط مفرو، اونا اڑتوما ناول (آزادی نا کسر و گودی مسن تا) آتے ٹی انتہا پسندی نا ڈس تننگانے ، معلوم مریک کہ ناول نگار تینا جند نا دروشم ء ناول نا قالب ٹی ہرک"

(بلوچ-2015-143)

براہوئی ناول اٹ ڈاکٹر نصیر عاقل نا ہرا فکری و نظریاتی رجحان ء ہمو رجحان شدت پسند مذہبی جماعت آتا ء ۔ ہرا نا وجہ غان مذہبی تعصب و چک و تاڑآک بش مریرہ۔ وخت اس کہ نن نادر شاہوانی نا مذہب دوستی نا سرحال آتیاں نظر شاغنہ اوفتے ٹی ننے ننا روایتی مذہبی سخت نا جوزہ غاک نظر بریرہ

سائنسی رجحان و اینو نا ویل آک:-

براہوئی ناول مدام روایتی سرحال آتا دامون ایمون پیری کرینے ۔ ہرا ٹی براہوئی راج نا قبائلی و روایتی سوچ و فکر یا خاص وڑاٹ نیاڑی، بے تعلیمی، سردار ، نواب ، میر و ٹکری آتا بیوس آ مخلوق آ ظلم و زوراکی نا

قصہ خاک ساڑی ء یا ہمو رسم دوداک ہراکہ راج نا شون و شرحالی نا مون اٹ دیوال خیال کنگانو۔ داصورت حال ٹی براہوئی ناول اٹ سائنسی رجحان آک کمبوتی نا گواچی ء۔ یقین اٹ دا کمبوتی نا بہلا سوب دادے کہ بلوچستان و خاص وڑاٹ بلوچستان اٹ براہوئی راج برا خشک انگا ڈغار آ ٹول بش کیک اوڑا ہمیشہ غان سیاسی و مزاحمتی چک و تاڑ آک ہر دور ٹی برجا مسنو، اگر کہ انٹر نیٹ نا آسرائیک خلقی و مش علاقہ غاتے سر مسنے تو مذاحمتی چک و تاڑ آتا وجہ غان ہمو سسٹم تباہی و بربادی نا گواچی ہم مسنے۔ انٹر نیٹ یا بجلی نا نہ مننگ نا سبب آن تیوی بلوچستان و خاص وڑاٹ اندا خشک انگا ڈغار ہرا ژا کہ براہوئی پاروک یا براہوئی راج ٹول بش کیک تو او مخلوق بہاز بہلو حد اسکان راجی و سیاسی پسماندگی نا گواچی مرسا مسنے۔ مروکا پسماندگی نا ایلو بہلا سبب دا مننگ کیک کہ ننا راج ہمیشہ غان اسہ قباعلی و روایتی ء راج اسے آن تعلق دار مسنے، اینو ہم ننا خلقی علاقہ غاتے ٹی ننا مخلوق روایتی طرز ندگی تدبفنگ ٹی ءدا زہنی پسماندگی نا وجہ ہم سائنس و ٹیکنالوجی نا مری نا وجہ غان ء۔

"بلوچستان اول سر اسے آن اسہ قبائلی ء راج اسے آن تعلق دار ء، ایلو دا کہ بلوچستان زیات پسماندگی نا گواچی ہم ارے، اسہ تو قبائلی ماحول ایلو پسماندہ مننگ نا سبب آن جدید آسرائیک اگہ کہ شار تے ٹی اریر، مگر بلوچستان نا ایلو ڈنی علاقہ غاتے ٹی مخلوق ء بنیادی آسرائی، یعنی کنگ کن دیر اف، جان جوڑی نا آسرائیک ہم جوان وڑاٹ سرمتنو، بجلی و انٹر نیٹ تو بہاز مَر نا بیت اسے، دا صورت حال اٹی قبائلی سسٹم و گندہ غا رسم و رواج آتا سوگو یقینی ء ہراتم اسکان تعلیم و جدید آسرائیک ڈنی علاقہ غاتیا سر مننگ اٹ سرسوب مفسہ تو ہمو وخت اسکان جہالت نا انداہی برجا سلو" (مینگل-58-2019-2021)

ہرا علاقہ جدید ٹیکنالوجی و سائنسی آسرائی تیان محروم مرے تو اوڑے سائنسی و جدید ٹیکنالوجی نا آسرائی تا سر مننگ ناممکن ء۔ ٹیکنالوجی نا فراوانی سائنسی شونداری تون گنڈوک ء، ہراتم آ سائنسی شونداری نا مزل آتے ایسر کیک تو ٹیکنالوجی نا کسرک ملنگسہ کیرہ۔ ہرا تم آ کہ علاقہ اسے ٹی بجلی و نیٹ نا آسرائیک سرمفسہ تو سائنسی شونداری نا تصور ہم بیکارے۔ براہوئی ناول نگار آتا ہم تعلق داری اندا پسماندہ غا راج آنے، دا بیت حقیقت نا گواہی ء ایتک کہ راج اٹی انت واقعہ اس مریک یا راج نا ہرا معروضی حالت اک مریرہ تو ہمو راج نا ادیب یا شاعر ہم ہمو راج آن خام مواد ہلسہ اوفتے فن و فکر نا غالب اٹ شاغک و پدا اوفتے راج نا مون آ تالان کیک۔ وخت اس کہ راج ٹی سائنسی شونداری نا عمل پسماندگی نا گواچی مریک تو ادیب ہم زہنی گشاد ہم تینا داخلی کیفیت آتے ادب نا بشخ جوڑ کرسہ کیک۔ وخت اس کہ

براہوئی ناول نگار آتا ناول آتا جاچ ۽ ہلینہ تو او ناول آتے ٹی گیشتر اوفتا داخلی کیفیت اک اودیم ۽۔ ہرا پسماندگی نا اوفک گواچی ۽ ہمو پسماندگی تا قصہ غاتے تینا تینا ناول آتا سرحال جوڑ کرینو۔ لیکن اوفتا پچو خارجی کیفیت اس براہوئی ناول اٹ نظر بفق۔ ہرا وخت آ خارجی کیفیت اک ادیب آ جہو کیرہ تو او تینا دنیا غان پیشن ایلو دنیا نا شونداری ۽ محسوس کیرہ و تینا نوشت آتے روایت آن آجو کرسہ جدت نا کنتڈا رادہ کیرہ۔

ایٹم نا زراب" ٹی سائنسی رجحان، و جدید ٹیکنالوجی نا بابت اٹ اسہ گچین ۽ سرحال اسے نا درک لگکداکان مالو اگر نن براہوئی ناول آتا جاچ ۽ ہلین تو ننے تدوکا ناول اک اسہ روایتی ۽ دروشم اسے اٹ نظر بریرہ او نا ول آتا گیشتر سرحال یا تو روایتی، راجی، تاریخی یا تو نیارٹی نا دامون ایمون پیری کرسہ رومانوی مسنو، لیکن دا ایٹم نا زراب پنی آ ناول نا سرحال نا بابت اٹ اسہ سائنسی ۽ ناول اسے نا دروشم اٹ مون آ بسنے۔

ڈاکٹر غلام سرور پرکانی دا ناول نا مطالعہ غان دا خبر تمک کہ دا ایٹم نا زراب آن بجلی ودی مریک و جان جوڑی و گندہ غا بیماری تا علاج ہم مریک۔ دا ایٹمی آ دھماکہ غان ملک ٹی شونداری نا اسہ گچین ۽ دور اسے نا بنا مریک۔ ڈاکٹر سرور پرکانی اندا اُمیت و اڑکاتے اسہ نُغ اسے ٹی درشان کرسہ دا اڑکائے تخک کہ دا اٹیمی دھماکہ غان علاقہ ٹی سائنس و ٹیکنالوجی شون ہلیک و مخلوق اندا شون داری آن فائدہ دوئی کرسہ تین کہ نہ بیرہ علاقائی و ملکی بلکہ بین الاقوامی پڑا ہم شونداری و آسرائی نا کسر تے خنک۔

"ایٹم نا زراب براہوئی زبان اٹ اولیکو فکشن ناول ۽ ہرا نا سرحال سائنس و سائنس نا سوب آن راجی ترقی و سرحالی ارے، ڈاکٹر غلام سرور پرکانی تینا ناول ایٹم نا زراب ۽ فکشن نوشتہ مننگ نا سوب آن اسہ نُغ اس پارینے"

(ضیا۔ 2007-47)

ڈاکٹر غلام سرور پرکانی ایلو تدوکا ناول نگار آتیاں بار روایت آن کایم ہلتنے، نئے اوتینا بزرگ آ راج ۽ اینو پگہ نا شونداری و دا سائنسی آ دور باری ٹی اُمیت اسے ناکلہو ترسہ اودے اسہ گچین ۽ زند اسے کن ہنین ۽ نُغ اس نشان ایتک پرا وخت نن ایٹم نا زراب نا جاچ ۽ ہلینہ تو براہوئی ناول نا تاریخ اٹی اندا نویکل آ ناول ننے نظر بریک ہرا ٹی سائنس و ٹیکنالوجی و ترقی و شونداری نا سرحال اک فنی و فکری وڑاٹ ننے دو بریرہ۔

براہوئی ناول اٹ جدت نا اثر:-

براہوئی ناول تینا دا بہلا سفر اٹ تینا روایتی آ کسراٹ گر و پانچ کرسہ بیرہ ۱۹۹۹ء ٹی ایٹم نا زراب ۽ سرمریک ہرا کہ ننے تدوکا روایت آتیاں جتا سائنس و سائنس آن ودی مروکا جدت نا اثر تالان مسنے اوفتا درشانی نظر بریک۔ ۱۹۹۹ء آن پد اسہ وار پدا براہوئی ناول تینا ہمو وخت نا روایتی آ

کسراٹ راہ مرسہ تینا روایتی آہمپ و ہٹ ۽ برجہ تخک۔ دا برجائی نا چرجوئی نئے ۲۰۲۰ء اسکان اسہ دوا نظر بریک۔ یانزده سال نا مرغن آ سفر آن پد سال ۲۰۲۰ء ٹی نورخان نواب نا ناول " گوگرت" و افضل مراد نا ناول " کرنچ شینک مرسہ براہوئی ناول نا تاریخ ٹی اسہ جتا ۽ دروشم اسے تون زمانہ نا جدت آن اثر بلسہ تالان مریرہ۔

افضل مراد نا ناول روایت آن جدت نا کنڈا اسہ سوگو گام اسے تون نظر بریک ، روایت نا جدت تون جدت نا روایت تون تین پہ تین بحث و شرہ ناول ۽ ایلو ناول نگار آتا روایتی سرحال جتا کیک روایت دا بیت آ چک سلک کہ کنا جولی ٹی امن ایمنی ، تین پہ تینی مہر و محبت ، سنت و سیوت ، ایلمی و رواداری نا گچین آ خزانہ تخوکے۔ جدت اودے دلیل ترسہ پاپک کنا ٹی ننا روایت آتا تیوی آسرائیک اودیم ۽ ، ای شعور ۽ آگہی نا دروازہ غاتے ملسہ کننگ اٹ۔ وخت اس کہ نور خان نواب نا گوگرت نا جاچ ۽ بلینہ تو اوٹی نئے ننا روایت اک اسہ گچین ۽ دروشم اسے اٹ نظر بریرہ۔ لیکن داکان مُست نا ناول نگار اک روایت آتے راج کن نسخان نا سوب سرپند مسنو۔ لیکن نورخان نواب روایت آ جوانی تے بیان کیک و اندا روایت آتے تیناقومی آ نئے بیرہ میراث پاپک۔ بلکہ اینو نادور نا خواست آتے مون تخسہ ناول ٹی جدت نا تیوی خواست آتے ہم سرسوب اٹی پورور کننگ نا گرج ۽ محسوس کرینے۔ اینو نافکر سوچ آن قاری دا اندازہ خلنگ اٹ سرسوب مریک کہ نورخان نواب اسہ سیاسی گشاد تخوکا براہوئی ادیب آتے ٹی شمار مریک۔

گوگرت (۲۰۲۰ء)

نورخان نواب اسہ سیاسی گشاد تخوکو ناول نگار اسے۔ اونا ناول ٹی نئے بیرہ اونا راج نا روایت و نفسیات اودیم ۽ بلکہ او بلوچستان نا معروضی حالت آتے خوندی کرسہ تینا تاریخ ، جغرافیائی ماحول و تینا راج نا سیاسی و راجی اقدار آتے ہم تینا فکر و فن نا چاکرڈ اٹی ایسنے ، خاص وژاٹ دا سیاسی آ ناول ٹی بلوچستان نا سیاسی و مزاحمتی آ دروشم ۽ پیدوار کننگ اٹ تینا لائخی تے ہم درشان کرینے ، اندا تیوی صورت حال آتا اثر گوگرت ۽ جدت نا فلسفہ تون ہمگریچ کیک۔

گوگرت نا بھلا کردار پیرہ زمان نا پن اٹ ساڑی ۽۔ زمان اسہ علامتی ۽ کڑدار اسے ہرا نا مطلب وخت و زمان ۽، پیرہ زمان (وخت) ہمے وخت نا پیرہ زمان اف ، پیرہ امان زمانہ اسے بولان نا کیب آ ٹول بش کیک بولان نا کیب آ تول بش نا مقصد کہ او مہر گڑھ تہذیب آن تعلق دار ۽ مہر گڑھ چندی ہزار سال مُست ہم ردوم و شوندار ی نا مزل آتے ایسر کریسٹس ، او وخت تون اواروار تینا تاریخی آ چرجوئی و روایتی تول بش آن دور آن ن تدینگسہ اینو ہم او تاریخ ، فلسفہ نا علم ۽ دوئی کننگ ٹی ۽ ، او چندی جہانی فلاسفی روسو، مارکس و

اینگلز آستا ہم فلسفہ ۽ خت کرینے زمانہ نا شیگ بڑزیک اوٹی شعور و علم نا کچ و کیل ۽ انداخہ در زیات تخانے کہ او زمانہ نا برا ودی مروکا سیاسی، راجی ثقافتی، مذہبی ویل آتے نئے بیرہ سرپند مریک بلکہ دا ویل آتیاں آسراتی نا کسر ہم پٹنگ نا، لائخی تخک نورخان نواب دا فلسفہ و علم و شعور ناروشنائی ۽ درشان کرسہ علامتی انداز فکر اٹ تالان کنگ اٹ نئے بسٹ سروسوب نظر بریک۔ نواب پاپک :-

"پیرہ زمان اسہ کماش اسے او تینا لبیس و پُچ و پوشاک و بش ٹول آن اسہ جہاندیدہ ۽ بندغ اس خنگگ۔۔۔ اونا عمر داسا کم و ود بقناد سال مریک، اونا کاٹم اٹ اسہ مونو بُٹ اسہ ہم اف، او روایتی ۽ پبہن ۽ پُچ بینک۔۔ ہراگتیاں مون انگا دسک اٹ کشیدہ ہم ارے۔۔ او آکسفورڈ آن خوانوکے۔۔ او نا خاص انگا مضمون تاریخ علم الانسان و فلسفہ ۽ او وخت اس شوپنہار۔۔ وخت اس روسو۔۔۔ وخت وخت اس کارل مارکس و رومی نا ہم بیت ۽ کیک" (نواب، 2020: 24)

نورخان نواب تینا قومی روایت آتے مقدم تحسہ جدید دور نا خواست آتے ہم پورو کنگ اٹ پُرامید ۽، او زوراک آ قوت و خاص وڑاٹ دنیا ۽ دا باور کرفنگ خواہک کہ درو ہم ای اسہ تہذیب یافتہ ۽ راج اسے آن تعلق دار اسٹ اینو ہم دا جدید دور ٹی اسہ سریحال ۽ راج اسے نا حیثیت اٹ تینا ڈغار آ نئے بیرہ تول بش کیوہ بلکہ اسہ پُر امن ۽ قوم اسے نا دروشم اٹ تینا قومی وسائل مال مڈی و تینا راجی اقدار و روایت آتا ہم رک و پام ۽ کنگ نا لائخی تخوہ۔ پیرہ زمان اینو ہم خطی خان نا مہمانوازی ۽ گیرام کنتے، او اینو ہم چاکر و نوری نا بہادری و روایت آتے تین نو ہمگرنچ کرینے، او نا رَغ و دتر تے ٹی ہائل و شہ مرید مہر محبت گوبی کیک۔ اگر اونا کس اس قومی روایت تول بش اٹ اڑنگ شاغک تو اوڑتون قومی ۽ جوزہ اسے تون مزاحمت ہم کیک۔ نواب گوگرت ٹی علاقہ نا اینو نا سیاسی و مزاحمتی معروضی حالت تے پاش انگا لوز آتے ٹی پیداوار کرسہ جدت نا خواست آتے تون اوار نوشتہ کیک کہ ترقی و شونرداری نا پن اٹ ساڑی سرکار پیرہ زمان تو ملک اوڑان (پن انا) اجازت خواہک علاقہ نا امن و ایمنی و شونرداری کن اسہ چوکی اسے نا بنداوا نا بارواٹ گپ و تران کیک آفیسر نا بیت آتا ورندی اٹ پیرہ زمان بھل کیک پاپک:-

"نئے بچو خطرہ اس اف۔۔۔ نمے ننا رکھ اکن فریشان مننگ نا ضرورت اف۔۔۔ ولے ڈپٹی کمشنر پاش انگا لوز آتے اٹ پارے کہ بڑزان آرڈر بسنے، اندا خاطران نمے آن اجازت ہلپنہ، البتہ نمے معلوم دار کنگ کن دن مریک۔۔۔ نمے گُرج اف(پیرہ زمان) نم تینا مقصد کن جوڑ کنگ ٹورے تے تو نن انت پاننگ کینہ۔ منہ وخت آن پد پیرہ زمان نا خلق آن اسہ کلو میڑ اس مُر۔۔ اسہ

ماڑی اس تفنگ نا بنا بنا مس ، منہ دے آن پد اسہ قلعہ اس راست مس"
(نواب-2020-87)

سرکار نا زور غنڈی آ رویہ و نیت آنا وجہ غان پیرہ زمان نا علاقہ ٹی
اسہ مزاحمتی ء تحریک اسے نا بنا مریک - ہرا بلوچستان نا اینو سیاسی
ومعروضی حالت آتا پورو وڑاٹ آدینک ء - براہوئی ناول نگاری نا تیوی تاریخ
اٹی گوگرت ایلو ناول آتیاں دا خاطران تینا اسہ جتا ء حیثیت اس تخک ہرا کہ
علاقہ نا سیاسی و مزاحمتی صورت حال آن اثر ہلسہ جدت گنڈا اسہ گچین ء گام
اسے۔ جدت آن اثر ہلنگ نا بابت اٹا اگہ نن براہوئی ناول نا تاریخ ء پُول پُول
کین تو نئے گوگرت تون اوار افضل مراد نا ناول " کرنچ" (۲۰۲۰ء) ہم نظر
بریک ہرا کہ روایت و جدت نا تین پین تین گپ و تران آک ساڑی ء ،
(کرنچ ۲۰۲۰ء)

۲۰۲۰ آن براہوئی ناول اٹا اسہ بنیادی ء جدت نا رنگ اس ڈو بریک۔
اگہ نن براہوئی ناول کرنچ (۲۰۲۰ء) نا چاچ ء ہلین تو کرنچ براہوئی زبان نا ہمو
ناول آتے ٹی حساب مریک - کہ ہرا سرحال و تکنیک آتا بابت روایت آتے
پرغیسہ اسہ جدید ء وڑاٹ اسہ ٹی براہوئی ناول نگاری ء روایتی ناول آن کشیسہ
اسہ جدید ء ناول اسہ نا دروشم مُستی بسنے۔

کرنچ نا خواننگ آن دا معلوم داری مون آ بریک کہ او ٹی وخت و زمان
نا ردوم نا بابت زمانہ نا ہمو مُرغن آ پند ء ہرادے کرنچ کریسہ اسہ ناول اسہ ٹی
جاگہ تننگانے کرنچ نا سرحال موضوعاتی حوالہ اٹا ہمو وخت و زمان نا ردوم
ء، ہرا کہ وخت نا بدلی تون بدل مرسہ وخت نا خواست درشان کرینے۔ کرنچ نا
دا فکر و اسلوب ء افضل مراد تدوکا دور و ساڑی آ دور اتون اوار بروکا وخت
ننا درک۔ خدشہ و بروکا زمان نا وہیل آتا تینا مشاہدہ و تجربہ تون پیدوار کرینے

"ای تینا متکنا بائیسکل آ خید خلسہ ہرا وخت آ چمن پھاٹک آن شیف
دڑاٹ تو سائیکل نا پیڈل تینا مون رُم کرسہ ئس، ای پیڈل آن نت ء بُرزا کریٹ تو
مُر اسکان بائیسکل نا گو اٹ نورنصیر کلچرل کمپلیکس نا مون آ سر مسٹ"
(مراد۔ 2020-21)

افضل مراد نا کرنچ بہاز ترندی اٹا اسہ زمانہ اسے ایلو زمانہ ٹی داخل
مریک ، او ہرا زمانہ غان تینا سفر نا بنا ء کیک او زمانہ ہمو بدہ نا ماحول ء
ہراڑے بانگو و رچ جنگ تیننگ نا روایت برجا مسنے ، اونا مشاہدہ تجربہ و
اونا حساس و جوزہ غاک چُنک بھلن مسر۔ مراد اینو دا محسوس کیک کہ زمانہ
نا شوند اری اندخہ در مُستی تدینگا کہ ہدہ نا ہمو پٹ و میدانک ہرافتا ایب کیب
اٹا اگر کہ ارا کچہ و مش نا اسر ، ولے آسرائی تینا جاگہ غا برجا ئس اینو
تیوی بدہ نا ہد حوال اٹا خلی آ اراک نینگلہ غاک کلی سبزل ، دیبہ، ایوان قلات،

گوازی کروکا اسٹیڈیم اسکان تالان خننگره ، سیاسی جم بازی تیان آجو غم گڑتیک تیان واخبی ہم الو ، ولے اینو نا کودک سیاست و زمانہ نا ردوم شوننداری آتیان پورو وڑاٹ واخب ء ، دا فتنے آن بیدس ہم اینو کودک نگریزی زبان ء ہم سرپند مریک۔ انٹر نیٹ تو ن ہم اونا سنگتی برجائے، اینو نا کود شار ٹی ودی مسنے و شاری ماحول اٹ رُدانے۔ اینو اینو نا درو خواست و طب نا وڑاٹ زندے تدیفک۔ دا ماحول نا درشانی ء مراد کرنچ نا بشک جوڑ کرسہ نوشتہ کیک:-

"کودک شاری زند اٹی ودی مسوسس او ننا اسٹ انگا مارے۔ او و کمی تے اودے چُنکی آن انگریزی اسکول ٹی شاغانکالج آ سر مننگ آن گڈ کودک تینا سیخ تون اوار اوار تاریخ فلسفہ ، رسم و دود سیاسیات و ایلو راجی قومی و بین الاقوامی سرحال تو گون مسکہ" (مراد۔2020-31)

کرنچ ناول تینا تکنیک نا بابت فلیش بیک و فلیش فاروڈ اٹ نوشت ء برائی کردار تینا۔ باوہ نا بیت آتے تینا دور اتون گنڈیسہ تینا بروکا نسل تینا اولاد تو مکالہ نا دروشم اٹ علاقہ نا تول بش ثقافت نفسیات برا کہ باوہ تہ او وخت اٹ تینا تجربہ غاتے اوڑتو پاریسوس تو او تینا تجربہ او تینا ساڑی آ حالت آتے تینا کودک تو کیک کہ وخت ننا بهلا نوکاب امر تین تو بهاز آ گڑتے دیک او او تا بند آ پوسگنو آسودی پوسگنو وپیل پوسگنو حالت اٹیک دا ناول نا کل آن گچینا بیت دادے کہ دا ناول اٹ وخت ننا ردوم و حالت آتا بدلی تون اوار اینو نا حالت آک اینو نا سیاست اینو نا ورننا تا سوچ فکر پام ء اسہ جدید دروشم اسہ نا خواست اٹ مونی اتننگانے کہ اینو نا ورننا امر تینے دا سیاسی کش بگیر آن کشے انڈن دا ناول اٹ اینو نا ورننا تا زین اٹ بروکا سوچ آک یا اینو نا حالت اٹ ورننا انت سوچک او امر وخت اتون اوار یا وخت ننا نبض آ دو تخیسہ تینے جہانی تبدیلی تیتو اوار ہمگرینج کیک ۔

کرنچ نا برا کردار ء اوڑتو برا باوہ تہ تینا وخت زمان نا بیت آتے کیک، لیکن او اونا دور تو برابر افس، برا گپ آتے برا زمان نا اوتینا مار اتو کیک تو اونا مار ننا دور اتو ہمگرینج خننگیسہ ۔ سوب دادے کہ اسہ کچہ ء کوٹی اسہ آن روایتی تول بش سچائی برا ہمو کچہ غا دور اٹ نُس یا برا زمان ٹی نُس اونا بدلی آن اے سی والا کوٹی کمپوٹر لیپ ٹاپ یا آرٹیفیشل اینٹلیجنس نا دور کہ برائی مار تہ زند تدیفک اونا تینا بے سکونیک تینا وخت زمان نا خواست آک اسر، برا روایت آن جدت نا گنڈا ردوم نُس کہ وخت زمان گڑا تے امر بدل کیک...؟ اوتیٹی امر جدت اٹیک...؟دا گل ناول نا بشخ ء کہ دا زمانی بود یا برا روایت آن جدت نا سفر یا سکونی آن بے سکونی نا سفر دا کل اندا ناول نا بشخ ء۔

گوگرت و کرنچ نا مطالعہ غاک دا برم مون آ بریک ہ دا پڑتوما ناول آتیا جدت نا اثر اسے گچین وڑاست اٹ نالان نظر بریک یعنی براہوئی ناول نا دا

تیوی آ سفر ٹی ننے سرحال آتا بابت شیف کو ناول آک جدت نا ادینک اٹ پاش نظر بریرہ۔ ایٹم نا زراب (۱۹۹۹ء) ڈاکٹر غلام سرور پرکائی، گوگرت (۲۰۲۰ء) نورخان نواب، کرنچ (۲۰۲۰ء) افضل مراد، دا تیوی آ سفر اٹ دا مسہ ناول نا دا وخت اسکان شینک مننگ براہوئی ناول اٹ جدت نا رفتار کن کافی مننگ کیسہ۔

حوالہ غاک

- بارانزئی، شاپین (۲۰۰۰ء) "جیجا نا جولی" براہوئی اکیڈمی کوئٹہ ص، 5 بلوچ؛ منظور ڈاکٹر (۲۰۱۵ء) "براہوئی افسانہ ٹی رومانویت درشانی و سوب آک: (غیر مطبوعہ) جامعہ بلوچستان شعبہ براہوئی، ص 517 بلوچ، عابدہ (۲۰۱۵) "براہوئی تاریخ و تحقیق و عصری تقاضہ غاک" براہوئی اکیڈمی کوئٹہ
- بنگلزئی، گل (۱۹۸۹ء) "دریہو" براہوئی اکیڈمی کوئٹہ
- پرکائی غلام سرور (۱۹۹۹ء) "ایٹم نا زراب" راسکوه ادبی دیوان نوشکی ضلع چاغی
- شاپوانی، عبدالحمید (۱۹۹۷ء) "رواج" ساراوان اکیڈمی مستونگ
- شاپوانی، عبدالحمید (۱۹۹۹ء) "براہوئی جدید نثر" ساراوان اکیڈمی مستونگ، ص 137
- شاپواڑی، نادر (۲۰۱۳ء) "معجزہ" براہوئی اکیڈمی کوئٹہ، صفحات 14-64
- صابر، غلام دستگیر (۱۹۹۹ء) "ماہ گل" راسکوه ادبی دیوان نوشکی، ص 7
- ضیاء، عارف (۲۰۰۷ء) "براہوئی جدید نثر تحقیق و تنقید" نیو کالج پبلی کیشنز 27-47 آرچر روڈ کوئٹہ، صفحات
- عافل، نصیر (۱۹۹۵ء) "آزادی نا کسر" سپنزر پرنٹنگ پریس کوئٹہ
- مراد، افضل (۲۰۲۰ء) "کرنچ" براہوئی ادبی سائنٹی کوئٹہ، ص 21
- مینگل، یارمحمد (۲۰۱۹-۲۰۲۰ء) "براہوئی رسم رواج اٹ بدلی مروکا تحقیقی و تنقیدی جائزہ" (غیر مطبوعہ) جامع بلوچستان کوئٹہ، ص 58
- نواب، نورخان (۲۰۲۰ء) "گوگرت" براہوئی ادبی سوسائٹی کوئٹہ، ص 24